

Т. М. ГЛУШМАН

аспірант

ДВНЗ “Університет менеджменту освіти”

ФЕНОМЕН ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У статті подано теоретичний аналіз понять “культура”, “професійна культура”, “професійна культура фахівця” довідкової та наукової української й зарубіжної літератури. Розглянуто складові культури професійної діяльності фахівця, які виражаються крізь призму здобутих знань, умінь і навичок, моральних та етичних норм, взаємозв’язку практичного досвіду й ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: культура, культура особистості, професійна підготовка, професійна культура фахівця.

В умовах світових трансформаційних процесів, пов’язаних із глобалізацією та інтернаціоналізацією економічного середовища, становленням інформаційного комунікативного мегапростору, зростають суспільні вимоги до особистості сучасного фахівця, які насамперед потребують від нього наявності спеціальних якостей і здібностей, сформованої системи професійних знань, умінь і навичок, усвідомлення соціальної, професійної відповідальності та високої професійної культури.

Актуальність дослідження феномену “професійна культура” зумовлена посиленням суспільних вимог до підвищення рівня культури фахівця, а також недостатньою теоретичною та практичною розробленістю шляхів і способів її формування в умовах динамічного розвитку освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблему культури особистості розглядали В. Андрущенко, О. Газман, І. Ісаєв, С. Королюк, В. Кушнір, А. Міщенко, Н. Молоткова, В. Сластьонін та ін.; проблему формування професійної культури відображено в працях С. Амеліної, В. Белоліпецького, В. Гриньової, Н. Крилової, А. Короткової, В. Мазіна, Т. Соломатової. Питання ролі професійної культури у процесі професіоналізації та професійної мобільності розкрито в працях В. Бакуменко, Р. Пріма, Н. Саломаткіної, І. Ситнік, С. Хаджирадева, І. Шпекторенко. Комунікативні особливості професійної діяльності подано у працях Н. Драгомирецької, Л. Нестеренко, К. Локера. Дослідженню професійної культури кадрів управління присвячено праці Г. Зінченко, К. Камерона і Р. Куїнна, О. Оболенського, Р. Стірза, Г. Тимошко, Г. Хофштеде, Е. Шейна. Етичні аспекти процесу професіоналізації державних службовців досліджено Т. Василевською, Л. Ладатко, І. Нинюк, М. Нинюком, М. Рудакевичем. Проблемі професійної культури юриста присвячено дослідження Є. Аграновська, О. Грищук, В. Камінська, С. Максимов, С. Сливка, В. Темченко та ін.

Метою статті є аналіз феномена “професійна культура фахівця” та визначення її складових.

Професійна культура є елементом загальної культури людини, поряд з такими її складовими, як правова культура, культура мови, культура поведінки тощо. Тому розгляд професійної культури почнемо з визначення родового поняття “культура”.

Пізнання такого об’єкта, як культура ускладнюється тим, що воно є багатозначним, має різний зміст і різний сенс не тільки в повсякденному вжитку, а й у різних науках. Це проявляється в широкій різноплановості трактувань і визначень феномена культури.

Проаналізуємо, як визначають поняття “культура” в різних сферах наукового пізнання (у філософії, соціології, психології, педагогіці). У філософії це поняття бере початок з часів давньоримського оратора і філософа Марка Туллія Ціцерона (106–43 рр. до н. е.). Він використав цей термін у “Тосканському рукописі” (45 рр. до н. е.), розуміючи під культурою вплив на людський розум у процесі виховання та навчання. Розповсюджене використання терміна “культура” в європейській філософії та історичних науках почалося з другої половини XVIII ст. Подальше поширення поняття “культура” призвело до неоднозначного його трактування різними науками. Результати дослідження визначення поняття “культура” у різних сферах наукового пізнання подано у табл. 1.

Таблиця 1

Визначення поняття “культура” в різних сферах наукового пізнання

Сфера наукового пізнання	Науковці	Визначення поняття “культура”
1	2	3
Філософія	Г. Сковорода	Культура – окрема, специфічна сфера буття, в якій усе божественне перебуває в символічних формах. Принцип символізму й інтерпретації Біблії він поширив на сферу духовної культури, її історію та форми прояву, зокрема дохристиянську, християнську та світську [5]
	М. Попович	“Культура представляє собою сферу життєдіяльності людини, в якій вона причетна до цінностей, створених історією, – споживає і творить їх ... Культура є простором, в якому проходить людське життя від народження до смерті” [17, с. 728]
Культурологія	К. Хоруженко	Культура – це штучно створене людьми середовище існування та самореалізації, яке регулює соціальні взаємовідносини і поведінку [21, с. 319]
Соціологія	Н. Смелзер	Культура – система цінностей, уявлень про світ і правил поведінки, спільних для людей, пов’язаних певним способом життя. Підкреслює, що культура, по-перше, створюється людьми, а по-друге, цій культурі навчаються. Оскільки культура не набувається біологічним шляхом, кожне покоління відтворює її і передає наступним поколінням. Цей процес є основою соціалізації [20, с. 329]
	Р. Лінтон	“Культура – організовані повторювані реакції членів суспільства”; “культура – сполучення засвоєної поведінки компоненти якої розділяються й передаються в спадщину членам цього суспільства” [13, с. 252]

Продовження табл. 1

1	2	3
Психологія	Д. Мацумото	Культура – набір установок, цінностей, уявлень і моделей поведінки, що розділяються групою людей та передаються від покоління до покоління. Це соціопсихологічний конструкт, виокремлення людьми таких психологічних феноменів, як моральні цінності, установки, уявлення і поведінка [14, с. 720]
	Ш. Берн	Культура може бути якісно визначена через систему цінностей особистості, а також є рівнем регуляції поведінки самої людини завдяки цій системі. Культура впливає на те, наскільки людина готова залишатися самою собою, не перетворюючись на конформіста [2, с. 259]
Педагогіка	С. Гончаренко	Культура – сукупність матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають рівень розвитку суспільства і людини, що втілюється в результатах продуктів діяльності. Культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості.... Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людини, а також рівень володіння якоюсь галуззю знань або діяльністю [4, с. 182]
	І. Зязюн	Культура – суспільний феномен, в основі якого лежить “загальний ціннісно-регулятивний момент” [8, с. 120]

Узагальнюючи результати проведеного теоретичного аналізу зазначимо, що культура – система норм, традицій, правил та інших регуляторів поведінки суспільства, “інструмент вимірювання” рівня його інтелектуального, духовного, соціального розвитку. Зазначимо, що культура є історично й соціально обумовленою формою людської діяльності, являє собою динамічну сукупність тих прийомів, процедур і норм, які характеризують рівень і спрямованість людської діяльності. Культура – механізм регуляції, збереження, відтворення й розвитку всіх форм відносин людини зі світом, іншими людьми і собою, що розкриваються в конкретній її діяльності.

Культура особистості формується як сукупність певних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, способу мислення, способів дій у різних ситуаціях, творчості, діяльності, спілкування тощо. Рівень культури визначається через відповідні вчинки людини як щодо навколишнього світу, так і щодо себе.

Проаналізуємо, як розкривається поняття “культура особистості” і “професійна культура” в науковій літературі та їх взаємозв’язок.

Дослідник О. Газман називає культуру особистості базовою і визначає її як необхідний мінімум загальних здібностей людини, її ціннісні уявлення і якості, без яких стає неможливим увесь процес соціалізації та розвиток генетичних задатків особистості [3]. Отже, культура особистості – це інтегрований комплекс характеристик особистості, які забезпечують її гармонійне співіснування і духовний розвиток у суспільстві.

Ми погоджуємося з вітчизняною дослідницею С. Королюк, яка визначила такі структурні компоненти загальної культури особистості, як: особистісний, мотиваційно-ціннісний і діяльнісний. Характерними ознаками цих складових є тип особистості, матеріальні й духовні цінності, спосіб організації діяльності, життєдіяльність, а показниками – “система регуляції, стимулювання, стабілізації, індикації; надбання в галузі техніки, виробничих відносин, матеріальних цінностей; надбання в галузі науки, мистецтва, літератури, філософії, моралі, освіти; ставлення до природи, суспільства, соціальних норм поведінки; творчість, активність” [9, с. 17–19].

Заслуговує уваги наукова позиція В. Кушніра, який культуру особистості визначає як єдність загальної та предметної культури. До загальної культури особистості відносить систему соціально значущих якостей особистості, сформованість якої можна розцінювати як результат якісного розвитку знань, інтересів, переконань, норм поведінки і соціальних почуттів. Дослідник акцентує увагу на тому, що сучасний випускник школи, середніх і вищих навчальних закладів не просто повинен володіти певною сумою знань, практичних умінь та навичок, а повинен володіти культурою знань, умінь та навичок. Саме така культура знань у поєднанні із загальною культурою буде визначати рівень підготовки особистості до професійної та суспільно корисної діяльності. Рівень культури особистості визначає рівень її інтегративних якостей, розвиваючий аспект особистості і являється динамічним поняттям [12, с. 11].

Отже, культура особистості є інтегративним показником поведінки та діяльності людини. Вона характеризується єдністю й взаємодією мотиваційно-ціннісних, діяльнісних та особистісних складових. Культура особистості – міра накопичення знань, досвіду і якісної реалізації їх протягом життя, зокрема, у професійній діяльності та поведінці.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу виділити як складову загальної культури особистості професійну культуру, утворювачем та носієм якої є людина. Цілісне теоретичне вивчення поняття “професійна культура”, інтегрованого в практику фахової освіти, стало можливим завдяки аналізу особливостей професійної діяльності фахівців різних профілів, вивченню їх професійних здібностей та майстерності. Цю проблему відображено в працях (В. Гриньової [6], А. Деркача [7], А. Короткової [10], Н. Крилової [11], І. Моделя [15], І. Сенчі [19]).

Поняття “професійна культура”, як зазначає В. Белоліпецький, не є простим механічним поєднанням понять “професіоналізм” та “культура”. Це синтез, органічний сплав, який створює нове суспільне явище, де відбувається зустріч високої майстерності із загальною культурою людини.

Професіоналізм і культура зустрічаються на “полі” діяльності й відносин, і на цьому “ґрунті” народжується новий соціальний феномен, який має назву “професійна культура”.

У науковій літературі вживають різні визначення поняття професійна культура: це комплекс індивідуально вироблених стратегій, засобів орієн-

тування в дійсності, технологій переведення ідей у матеріальні цінності (І. Зязюн); це міра, якість діяльності людини в певній виокремленій галузі її професії, у тому виді діяльності, де вона почуває себе комфортно, упевнено, вільно та розкуто (І. Модель); це своєрідний органічний сплав кваліфікації й моральності, яка функціонує на основі трудової моралі (Л. Богданова); сукупність норм, правил та моделей поведінки людей – відносно замкнена система, пов'язана зі специфікою діяльності людей у сучасних умовах праці (Б. Єрасов); це сукупність спеціальних теоретичних знань та практичних умінь, які пов'язані з конкретним видом діяльності (А. Кравченко).

Досліджуючи поняття професійної культури, учені трактують його як сукупність теоретичних знань і практичних умінь, пов'язаних із конкретним видом праці. Так, Н. Крилова визначає це поняття як систему соціальних якостей, які забезпечують рівень професійної трудової діяльності і її ставлення до праці. Безпосередньо через професійну діяльність кожен спеціаліст досягає максимальних для себе результатів, намагаючись виявити й реалізувати свої здібності. Таким шляхом він визначає своє ставлення до праці, його особистісна культура повторюється в культурі праці [11, с. 56].

У контексті розгляду професійної культури врахуємо думку А. Короткової, яка виділяє такі її властивості: *інтегративність* (відображення діяльності всіх компонентів професійної культури на особистість у цілому, у сукупності всіх форм і при достатньо високому рівні розвитку її структурних елементів, вони впливають на загальний рівень розвитку професійної культури та культури особистості в цілому); *соціальність* (наявність високого рівня сформованості професійної культури, крім особистого характеру, має суспільне значення, тобто дає змогу робити вагомий внесок у поповнення суспільного багатства); *персоналізація*, або особистісний характер професійної культури (присвоєння умінь та навичок, які сприяють розвитку професійної культури, коли вміння й навички набувають особистісного змісту, то відповідні види діяльності відбуваються не тільки з метою запобігання неприємностям, але і з усвідомленням значущості цих видів діяльності для задоволення особистої потреби в професійній діяльності та професійному кар'єрному зростанні); *динамічність та дієвість* (відображення спонукальної мотиваційної сили професійної культури, її здатності регулювати напрям розвитку особистих якостей); *безперервність* (наявність високого рівня професійної культури, що сприяє безперервному саморозвитку людини в професійній діяльності як для задоволення особистих внутрішніх професійно спрямованих стимулів та підтримки на постійному рівні своєї особистої професійної культури) [10, с. 39–40].

І. Модель визначив професійну культуру як категорію, що характеризує ступінь оволодіння професійною групою, її представниками специфічним видом трудової діяльності в будь-якій сфері суспільного виробництва. І. Модель виділяє в структурі професійної культури дві сторони: прак-

сіологічну (професійні навички, уміння, знання, професійна свідомість, світогляд); духовну (професійна етика, професійна мораль) [15].

У багатьох дослідженнях поняття “професійна культура фахівця” розглядають як інтегральну якість, що ґрунтується на міцному фундаменті розвинених власне професійних якостей і властивостей, а саме культурі філософського, соціального, економічного, екологічного та іншого мислення; виявляється в готовності людини реалізувати в професійній діяльності весь свій духовно-моральний потенціал.

В. Гриньова [6] розглядає професійну культуру фахівця як певний ступінь оволодіння професією, тобто певними способами та прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованої духовної культури особистості. Професія як соціально-культурне явище має певну структуру, що містить предмет, засоби й результат професійної діяльності: цілі, цінності, норми, методи та методики, зразки й ідеали, зміст яких відображає рівень духовності суб'єкта.

У професійній культурі фахівця знаходять своє відображення не тільки взаємодія суспільства, особистості та професії, а й індивідуальна культура особистості. У діяльності спеціаліста вона виявляється як поєднання специфіки професійно-типового та індивідуального.

Найважливіші складові професійної культури фахівця подано в дослідженні А. Омарова: засвоєння загальної культури, залучення до її досягнень; оволодіння професійною майстерністю; повна творча реалізація професійних навичок; професійна компетентність у своїй діяльності; грамотне, ефективне використання засобів і методів при досягненні мети; раціональне здійснення роботи; можливість передбачення результатів праці; здатність та бажання передати свої вміння, знання, навички; культура спілкування й професійна етика. Дослідник визначає, що професійна культура, поєднана з етичними нормами, професійна компетентність у сукупності з моральними нормами змушують людину прагнути до повнішого професійного й особистісного, суспільного самовираження [16].

Як певний ступінь розвитку здібностей, знань, умінь і навичок особистості в конкретній царині об'єктивної діяльності та її результатах сприймає професійну культуру фахівця Т. Саломатова. Дослідниця визначає професійну культуру як систему соціальних якостей людини, котра забезпечує певний рівень професійної діяльності та визначає її особистісний сенс, ставлення до праці [18].

Аналіз поглядів різних учених на професійну культуру дає змогу констатувати, що поняття “професійна культура фахівця” є складним та багатогранним. Професійна культура є необхідним елементом загальної культури фахівця як особистості, але має місце розбіжність поглядів щодо її сутності, оскільки, з одного боку, ідеться про загальні культурні основи професійної діяльності, з іншого – про її специфічні цінності, норми, стереотипи, установки.

Висновки. Отже, проблема визначення професійної культури фахівця є об'єктом дискусій педагогів, психологів, спеціалістів-практиків, що дає підстави стверджувати про термінологічну й змістову невизначеність зазначеної категорії. Проте проведений теоретичний аналіз дає змогу зробити висновок щодо основних компонентів професійної культури: *аксіологічний* – представлений сукупністю цінностей, створених людством і включених у цілісний процес освітньої та професійної діяльності на сучасному етапі розвитку суспільства; *діяльнісний* – включає засоби та прийоми професійної діяльності; *особистісно-конгнітивний* – розкриває технологію оволодіння професійною культурою і втілення її в професійну діяльність.

Аналіз визначень феномена “професійна культура фахівця” дає можливість констатувати, що професійна культура як особистісне явище пов'язана, насамперед, з розвиненістю, самоцінністю професійного мислення, професійної свідомості, світогляду, що відображається на компетентному виконанні професійної діяльності й ціннісному ставленні до неї. Таким чином, професійна культура фахівця – особистісне утворення, яке містить інтегровану єдність знань, умінь, досвіду та цінностей, що формуються, реалізуються та вдосконалюються в різноманітних видах професійної діяльності й спілкування.

Список використаної літератури

1. Белолипецкий В. К. Этика и культура управления : учеб.-практ. пособ. / В. К. Белолипецкий, Л. Г. Павлова. – Москва : Март, 2004. – 384 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. М. Берн. – Санкт-Петербург : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2000. – 320 с.
3. Газман О. С. Базовая культура личности: Теоретические и методические проблемы / О. С. Газман. – Москва : Изд-во АПН СССР, 1989. – 150 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 375 с.
5. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / Григорій Сковорода ; под ред. проф. Л. В. Ушкалова. – Харків : Майдан, 2010. – 1400 с.
6. Гриньова В. М. Суб'єкти педагогічного процесу / В. М. Гриньова // Взаємодія суб'єктів педагогічного процесу : монографія / В. М. Гриньова, Р. В. Дорогих, С. Ю. Масич, Т. С. Розумна. – Харків : Щедра садиба плюс, 2013. – С. 5–29.
7. Деркач А. А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Развитие ценностной сферы профессионала / А. А. Деркач. – Москва : Изд-во РАГС, 2001. – 483 с.
8. Зязюн І. Освітній простір культури в умовах сучасних інформаційних технологій / І. А. Зязюн // Рідна школа. – 2006. – № 5. – С. 3–6.
9. Королюк С. В. Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія / С. В. Королюк. – Полтава, 2007. – 168 с.
10. Короткова А. Л. Культурологічна складова процесу формування професійної культури бакалаврів сервісних напрямів / А. Л. Короткова ; під ред. І. В. Комадорової, Е. В. Кузнецової. – Набережні Челни : НЧФ НОУ ВПО “Університет управління “ТИСБИ”, 2012. – 741 с.
11. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста : метод. пособ. / Н. Б. Крылова. – Москва : Высш. шк., 1990. – 142 с.
12. Кушнір В. А. Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. А. Кушнір. – Київ, 2003. – 482 с.

13. Линтон Р. Статус и роль / Р. Линтон // Человек и общество: хрестоматия / под. ред. С. А. Макеева. – Киев : Ин-т социологии НАН Украины, 1999. – 272 с.
14. Мацумото Д. Психология и культура. / Д. Мацумото. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 720 с.
15. Модель И. М. Профессиональная культура предпринимателя / И. М. Модель, Б. С. Модель // Социологические исследования. – 1997. – № 10. – С. 8–16.
16. Омаров А. М. Социальное управление: некоторые вопросы теории и практики / А. М. Омаров. – Москва : Мысль, 1980. – 269 с.
17. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – Київ : АртЕк, 1998. – 728 с.
18. Саломатова Т. И. Культура ученого : автореф. дис. ... канд. філософ. наук / Т. И. Саломатова. – Томск, 1983.
19. Сенча І. А. Виявлення стану сформованості дослідницької культури майбутніх менеджерів / І. А. Сенча // Наука і освіта : наук.-практ. журн. Півд. наук. центру АПН Укр. – 2007. – № 3. – С. 104–106.
20. Смелзер Н. Социализация: основные проблемы и направления исследований / Н. Смелзер // Социальная психология: хрестоматія : учеб. пособ. для студентов вузов / сост. Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая. – Москва : Аспект Пресс, 2003. – С. 327–349.
21. Хоруженко К. М. Культурология: энциклопедический словарь / К. М. Хоруженко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 640 с.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2015.

Глушман Т. Н. Феномен профессиональной культуры специалиста в научных исследованиях

В статье представлены теоретический анализ понятий “культура”, “профессиональная культура”, “профессиональная культура специалиста” справочной и научной отечественной и зарубежной литературы. Рассмотрены составляющие культуры профессиональной деятельности специалиста, которые выражаются через призму полученных знаний, умений и навыков, моральных и этических норм, взаимосвязи практического опыта и ценностных ориентаций.

Ключевые слова: культура, культура личности, профессиональная подготовка, профессиональная культура специалиста.

Glushman T. Expert Professional Culture Phenomenon in Research

The paper presents a theoretical analysis of the concepts of “culture”, “professional culture”, “professional culture professional” reference and scientific domestic and foreign literature. It is noted that culture is historically and socially determined form of human activity, a dynamic set of methods, procedures and regulations that characterize the level and direction of human activity; culture – a mechanism for regulation, conservation, restoration and development of all forms of human relations with the world, others and with itself disclosed in its specific activity. Deals with the culture of personality – a measure of the accumulation of knowledge, experience and quality of life for their implementation, particularly in professional work and behavior and is characterized by unity and interaction motivational value, activity and personal components. “Professional culture professional” considered as integral quality on the solid foundation developed their own professional qualities and characteristics such as culture, philosophical, social, economic, environmental and other thinking, the willingness of man to be able to implement it in their professional activities all the spiritual – moral potential. The composition of the expert professional culture, which are expressed through the prism of acquired knowledge and skills, moral and ethical standards, experience and relationship values.

Key words: culture, cultural identity, training, professional culture specialist.